

Л.Г. ОЛЕЙНИКОВА*

(ДННУ «Академія фінансового управління», м. Київ, Україна)

І.В. ТОЧИЛІНА**

(ДННУ «Академія фінансового управління», м. Київ, Україна)

Спрощена система оподаткування в наративі проблем малого підприємництва в Україні

Малий та мікробізнес – це категорія суб'єктів господарювання, що стикаються з найгострішими викликами в умовах нестабільності, а тому потребують державної підтримки. В Україні підтримка таких суб'єктів відбувається, в тому числі через спрощену систему оподаткування, яка має суттєвий вплив на ведення бізнесу на мікро-рівні, проте, певним чином консервує існуючий стан речей і не стимулює процеси розвитку мікробізнесу, не враховує особливості швидкої цифровізації економічних процесів та поступову зміну парадигми ведення бізнесу в нових умовах. Метою статті є оцінка ефективності та доцільності застосування спрощеної системи оподаткування суб'єктами малого підприємництва, як форми надання державної підтримки таким суб'єктам, в контексті формування умов для подальшого їх розвитку. На основі ретроспективного аналізу найбільш суттєвих проблем, з якими стикаються суб'єкти підприємницької діяльності в країнах Європи та в Україні, визначено відмінності в інституційних умовах функціонування малого та мікробізнесу. Виявлено, що спектр проблем для вітчизняних малих та середніх підприємств є значно ширшим, а проблеми податкового адміністрування та бухгалтерського обліку поряд з доступом до фінансів, корупцією, несприятливою економічною і політичною ситуацією – найбільш суттєвими. За результатами систематизації заходів державної підтримки, що передбачені Регіональними Програмами розвитку малого і середнього підприємництва в Україні, встановлено невідповідність між очікуваними підприємців та заходами, що реалізуються в рамках регіональних програм державної підтримки. Сформульовано підходи до трансформації системи оподаткування малого та мікробізнесу з урахуванням наявних проблем у цій сфері та зміни економічної парадигми ведення бізнесу у напрямку цифровізації. Запропоновано розглядати спрощену систему оподаткування малого та мікробізнесу як основний інструмент державної підтримки в умовах суттєвих бюджетних обмежень та несформованості інституційного середовища для застосування неподаткових інструментів державної допомоги в країні.

Ключові слова: спрощена система оподаткування, єдиний податок, державна підтримка, малий та мікро бізнес, перешкоди для розвитку малого та середнього підприємництва, регіональні програми розвитку малого та середнього підприємництва.

DOI: [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-2\(84\)-89-98](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-2(84)-89-98)

L.H. OLEINIKOVA

(State educational and scientific institution 'Academy of Financial Management', Kyiv, Ukraine)

I.V. TOCHYLINA

(State educational and scientific institution 'Academy of Financial Management', Kyiv, Ukraine)

Simplified Tax System in the Context of Problems of Small Business in Ukraine

Small and medium-sized enterprises (SMEs) are business entities facing the most urgent challenges in terms of instability, and therefore need state support. In Ukraine, the support SMEs takes place, among other methods, through a simplified tax system, that has a significant impact on doing business at the micro-level. However, simplified tax system has some constraints, which does not stimulate the development of micro-business, and in current circumstances

* Олейнікова Людмила Григорівна, завідувач відділу фіскальної політики та податкового регулювання ДННУ «Академія фінансового управління» (м. Київ), кандидат економічних наук, старший науковий співробітник.

** Точиліна Ірина Валентинівна, старший науковий співробітник відділу фіскальної політики та податкового регулювання ДННУ «Академія фінансового управління» (м. Київ), кандидат економічних наук.

does not take into account the tendencies for rapid digitalization of economic processes and changes in the paradigm of doing business in the new environment. The purpose of the article is to assess the efficiency and suitability of applying a simplified tax system as a form of state support to SMEs in the context of creating the conditions for their further development. Differences in the institutional base of small and micro business operating were identified based on a retrospective analysis of the most important problems faced entrepreneur activities in European countries and in Ukraine. It was determined that the range of problems for domestic SMEs is much wider, and the problems of tax administration and accounting, along with access to finance, corruption, unfavorable economic and political situation, are the most significant for SMEs in Ukraine. There is quite a large gap between the intentions of governments and their understanding of the needs and challenges SMEs face. The discrepancy between the expectations of entrepreneurs and the measures implemented according to the regional state support programs has established based on the systematization main state support measures provided for by the Regional Programs of SMEs Development in Ukraine. Approaches to the transformation of the taxation system for small and micro business were formulated taking into account the existing problems and changes in the economic paradigm of doing business in terms of digitalization. It was proposed to consider the simplified tax system of small and micro business as the main instrument of their state support in the conditions of significant budget constraints and the lack of an institutional environment for the use of non-tax instruments of state aid in Ukraine.

Keywords: *simplified tax system, single tax, state support, small and micro business, barriers to SMEs development, regional programs of SMEs development.*

Постановка проблеми. В умовах жорсткої фіскальної мобілізації та бюджетно-податкових проблем, несправедливих умов перерозподілу держаних доходів, нестабільної економічної, політичної та соціальної ситуації, що сьогодні сформовані в Україні, найбільшим ризикам піддаються підприємства, що відносяться до категорії малого та мікробізнесу, а також самозайняті особи. Відповідно до емпіричних досліджень західних науковців, саме невеликі суб'єкти господарювання мають найгостріші виклики в умовах нестабільності, та потребують державної підтримки. В Україні підтримка таких суб'єктів відбувається, в тому числі через спрощену систему оподаткування, яка має суттєвий вплив на ведення бізнесу на мікро-рівні, проте, певним чином консервує існуючий стан речей і не стимулює процеси розвитку мікробізнесу, не враховує особливості швидкої цифровізації економічних процесів та поступову зміну парадигми ведення бізнесу в нових умовах. У цілях забезпечення розвитку малого і мікро бізнесу, доцільним є визначити як певні особливості функціонування бізнесу в Україні, порівняно з аналогічними умовами в країнах ЄС, а також дослідити проблеми, характерні для представників малого бізнесу, так і визначити напрями трансформації спрощеної системи оподаткування під впливом швидкоплинних економічних процесів глобального та локального економічного середовища.

Аналіз досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. В світовому науково-аналітичному просторі доцільність застосування спрощених систем оподаткування для суб'єктів малого підприємництва, та державної підтримки в цілому, обґрунтовується підвищеними витратами на дотримання податкових та регуляторних вимог [1-4]. При цьому, актуальним залишається пошук відповідей на питання: якою нині є роль спрощеної системи оподаткування в системі державної підтримки розвитку малого та мікро бізнесу в Україні? Чи відповідає вона потребам і запитам бізнес-середовища в сучасних умовах? Чи

сформовано ефективне середовище для більш активної реалізації неподаткових інструментів державної допомоги малому бізнесу? Науковий доробок Ю. Іванова, З. Варналія, А. Крисоватого, І. Лютого, Т. Єфименко, О. Василика, А. Гальчинського, М. Крупки, С. Філіппової, В. Дубровського та ін. [5-9], присвячений проблематиці оподаткування, підтримки та розвитку малого та мікробізнесу, умов оподаткування, доцільності застосування та вдосконалення спрощеної системи оподаткування в Україні є спробою знайти відповіді на поставлені питання. Інтенсивність обговорення цих питань в науковій літературі, а також в засобах масової інформації, експертних колах є відображенням глибини занепокоєння актуальністю даної проблематики в Україні. Це також ілюструє те, що дане питання знаходиться під впливом різнопланових економічних і політичних інтересів. Втім, мінливе соціально-економічне середовище функціонування підприємств зумовлює необхідність пошуку резервів для покращення якості ділового середовища, зменшення регуляторного навантаження на бізнес, налагодження діалогу між бізнесом та владою, створення сприятливих умов для розвитку бізнесу та залучення інвестицій в економіку країни.

Стаття присвячена аналізу доцільності застосування спрощеної системи оподаткування суб'єктами малого підприємництва, як форми надання державної підтримки таким суб'єктам, в контексті формування умов для подальшого їх розвитку та зміни парадигми проблем підприємців в країні і у глобальному економічному просторі.

Виклад результатів дослідження. Розглядаючи підходи щодо регулювання діяльності малого бізнесу в міжнародній практиці, слід зазначити, що він займає вагомe місце в структурі сучасних національних економік, формуванні зайнятості та умов конкуренції, сприяє розвитку людського капіталу та подоланню бідності. В середньому, в країнах Європейського Союзу в секторі малого та середнього підприємництва (далі – МСП) в 2016 р. було задіяно 66,6% зайнятого населення та

Фінанси та оподаткування

формувався 56,8 % валової доданої вартості, створеної у нефінансовому секторі [10]. Слід зазначити, що найбільший внесок у додану вартість ЄС, забезпечують малі та мікро підприємства – від 30 до 40 %, причому частка мікро підприємств у формуванні цього показника також є значною [11].

Для порівняння, в Україні у 2016 р. структура доданої вартості МСП суттєво відрізняється від

структури в країнах ЄС (табл. 1). Для України аналогічний показник складає лише 16,8 % (з них мікро – 5,5 %), що є майже удвічі нижчим показником, ніж в середньому по ЄС; а частка доданої вартості середніх підприємств в Україні майже у 2,4 рази перевищує частку доданої вартості аналогічних підприємств європейських країн.

Таблиця 1

Структура формування зайнятості та доданої вартості в Україні та в ЄС в залежності від розміру підприємств, 2016 р.

	Мікро		Малі (без урахування мікро)		Середні		Великі	
	Україна	ЄС	Україна	ЄС	Україна	ЄС	Україна	ЄС
Кількість підприємств, % до загальної к-сті	96,5	93,0	2,6	5,8	0,9	1,0	0,02	0,2
Кількість зайнятих, % до загальної к-сті	34,7	н.д.	13,0	н.д.	32,7	н.д.	19,6	н.д.
Кількість найнятих, % до загальної к-сті	18,3	29,8	16,1	20,0	41,0	16,7	24,6	33,4
Додана вартість за факторними витратами, % до загальної доданої вартості	5,4	20,9	11,3	17,8	43,3	18,2	39,9	43,2

Джерело: складено авторами за даними [10, 12].

На жаль, значна кількість суб'єктів малого та мікро бізнесу у структурі підприємств в нашій країні не генерують таку ж значну додану вартість, як це відбувається у країнах ЄС. Натомість в Україні малий бізнес, в основному, розглядають як джерело наповнення бюджету, не зважаючи на його серйозний соціально-економічний потенціал. Це призводить до постійного фіскального тиску та скорочення навіть існуючих податкових преференцій. Відбувається намагання максимально фіскалізувати і поставити під контроль діяльність суб'єктів в секторі малого та мікро-бізнесу, а з рештою – взагалі ліквідувати спеціальний режим оподаткування для того сегменту економіки, який провідні економічні держави розглядають як джерело зростання та інновацій. Такий підхід формує опортуністичні настрої в середовищі мікро- та малого бізнесу та спричиняє збільшення витрат суб'єктів МСП на дотримання податкового законодавства та регуляторних вимог. Крім того, такі дії призводять і до збільшення витрат фіскальних органів на реалізацію контрольних заходів, адже кількість представників малого та мікро бізнесу в структурі суб'єктів господарювання є значною (у 2017 році частка малих підприємств складала 99,1 %, де 96,2 % – складає мікробізнес) [12].

Наприкінці 90-х єдиним дієвим і доступним, в існуючих тоді інституційних умовах, інструментом державної підтримки та розвитку малого бізнесу та самозайнятості було кардинальне спрощення оподаткування. Це було реалізовано через запровадження в 1998 р. спрощеної системи оподаткування (далі ССО). Причиною такого кроку була необхідність встановлення простих і зрозумілих умов ведення бізнесу, через складність існуючої тоді

системи обліку і оподаткування господарських операцій, її невідповідність потребам невеликих, за розмірами і обсягами діяльності, суб'єктів. Це було найбільшою проблемою того часу, адже система обліку і звітності була налаштована лише на великий бізнес, який залишився після здобуття незалежності. Основною метою введення спрощеної системи оподаткування було зменшення неформальної підприємницької діяльності та неформальної зайнятості в сегменті мікро та малого бізнесу шляхом забезпечення спрощених умов для ведення бізнесу в легальному сегменті економіки. Для користувачів ССО було передбачено сплату єдиного податку та право на застосування простих (навіть, примітивних) процедур обліку господарських операцій і звітності. На початок 2000-х років, для молоді держави, без стійких традицій приватного підприємництва та ринкової економіки, це був суттєвий і дуже прогресивний крок на шляху розбудови підприємницького середовища і реагування влади на запити щодо формування інституційного середовища в сфері ведення малого та мікро-бізнесу.

Втім, спрощення обліку і простота визначення об'єкту оподаткування та процедур, які передбачено ССО, супроводжуються і обмеженими можливостями для контролю за розрахунковими операціями, рухом товарів та послуг платників податків. Це формує такі дві суттєві проблеми для інституційного середовища, як ухилення від сплати податків у сфері мікро бізнесу, обіг і реалізація товарів, ввезених на територію країни контрабандним шляхом, тобто, з порушенням митного та податкового законодавства, а також – використання, середніми за розміром підприємствами, суб'єктів мікробізнесу у схемах

ухилення від оподаткування. З часом, недосконалість норм податкового законодавства створила можливість для формування стабільних схем ухилення від сплати податків суб'єктами середнього бізнесу з використанням суб'єктів спрощеної системи обліку та звітності. Враховуючи, що за критеріями Рекомендацій ЄС [13] та за класифікацією підприємств, відповідно до Господарського кодексу України [14], до середнього бізнесу належать підприємства з кількістю працівників від 20 до 250 осіб та оборотом від 10 до 50 млн євро, то за схемами ховається зовсім не малий бізнес.

Так, у цілях зниження податкових зобов'язань, використовуються схема працевлаштування та виплати доходів у вигляді заробітної плати через фізичних осіб – підприємців (далі ФОП), які застосовують спрощену систему оподаткування і які, фактично, є найманими особами. Мережі та інтернет-платформи використовують ФОП для приховування реальних обсягів обігу товарів, в тому числі імпортованих, з порушенням митного і податкового законодавства, товарів без ведення первинної документації тощо. Так, у звіті Світового банку щодо стану державних фінансів в Україні (Public Finance Review (2017) [15, с. 4]) зазначено, що спрощена система оподаткування, в Україні використовується для ухилення від сплати податків, сприяючи розмиванню податкової бази та створенню значних можливостей для створення тіньових прибутків, що тягне за собою нерівні умови для платників податків. На думку авторів звіту, ССО сприяє підтримці і розвитку приватних підприємців та малих підприємств, але створила можливості для певних зловживань щодо оподаткування компаніями, які не відносяться до малого та мікро бізнесу. Основна рекомендація Світового банку щодо функціонування спрощеного режиму оподаткування – це усунення стимулів некоректного застосування спрощеної системи оподаткування, шляхом перегляду окремих її критеріїв.

Водночас, розвиток цифрової економіки та швидке зростання мереж призвели й до інших змін у способах ведення бізнесу. Поява цифрових платформ, які безпосередньо пов'язують окремих покупців і продавців (за принципом «рівний-рівному» (P2P)), призвело до поширення так званої економіки спільного використання. Однією з визначальних характеристик нового типу економіки є створення можливостей для безпосередньої взаємодії великої кількості неподільних, ізольованих і незалежних економічних одиниць. Легкість доступу та гнучкість, притаманні цьому виду економіки, сприяли тому, що за останні кілька років кількість людей, які здійснюють транзакції через цифрові платформи, значно зросла. Неформальність, яка притаманна взаємодіям суб'єктів господарювання через платформи, ускладнює діяльність податкових органів. Ці зміни ще більше актуалізують застосування спрощеної системи оподаткування і, водночас,

формують необхідність введення до неї додаткових налаштувань і параметрів для мобілізації податків від великої кількості малих підприємств. Адже у випадку взаємодії через цифрові платформи, їхня діяльність є практично невидимою для податкових органів. Крім того, малий бізнес, за таких умов, має більше можливостей для спотворення інформації з метою уникнення та ухилення від сплати податків [16].

Через існування таких схем, а також через використання ССО компаніями, які не відносяться до малого та мікро бізнесу, через 20 років після впровадження, генерується негативне ставлення до спрощеної системи оподаткування, як джерела зловживань, ухилення від сплати податків. Формується теза про те, що в її ліквідації криється потенціал для наповнення бюджету та детінізації економіки. На тлі позитивного впливу ССО на розвиток підприємництва в Україні, такі тенденції дискредитують спрощену систему оподаткування.

У рейтингу актуальних проблем, з якими стикаються суб'єкти підприємницької діяльності в країнах Європи, протягом тривалого часу найбільш суттєвою залишалася проблема доступу до ринків збуту (складність пошуку клієнтів) – на неї вказують 23 % опитаних. При цьому у 2009 р. вона була ще більш суттєвою – на неї вказували 25 % МСП [17]. В той же час, доступ до фінансування вважався найменш важливою перешкодою для малих та середніх підприємств (7 %), після витрат на виробництво та робочу силу (12 %, проти 13 % у 2013 р.), конкуренції (13 %, проти 15 %) та регулювання (12 %, проти 14 %). Головною ж проблемою для малого та середнього бізнесу серед країн Єврозони в 2017 р. стала наявність кваліфікованої робочої сили: 24 % у 2017 р. проти 14 % у 2013 р. (рис. 1).

З рис. 1 видно, що пріоритетність проблем за аналізований період суттєво змінилася. Так, порівняно із 2009 роком, значно зросла значущість таких факторів, як: регулювання, витрати на виробництво та робочу силу, наявність кваліфікованого персоналу; тоді як стабільно значимим є фактор конкуренції. Це пояснюється як глобалізацією ринків збуту та мобільністю робочої сили, так і розвитком технологій і електронної комерції, що значно загострює питання конкуренції як на ринку робочої сили, так і на ринках товарів і послуг. У той же час, суттєво знизився вплив такого фактору, як доступ до фінансів, що пояснюється, насамперед, тривалою і системною роботою урядів країн ЄС щодо запровадження національних програм спрощення доступу до фінансів суб'єктів малого та мікро підприємництва [21]. Зниження важливості такої проблеми підтверджує дієвість та ефективність таких програм. Знизився також і вплив фактору пошуку клієнтів, що можна пояснити розвитком широких можливостей представлення товарів і послуг на світових ринках через міжнародні інтернет платформи, а також розбудовою спільного ринку ЄС.

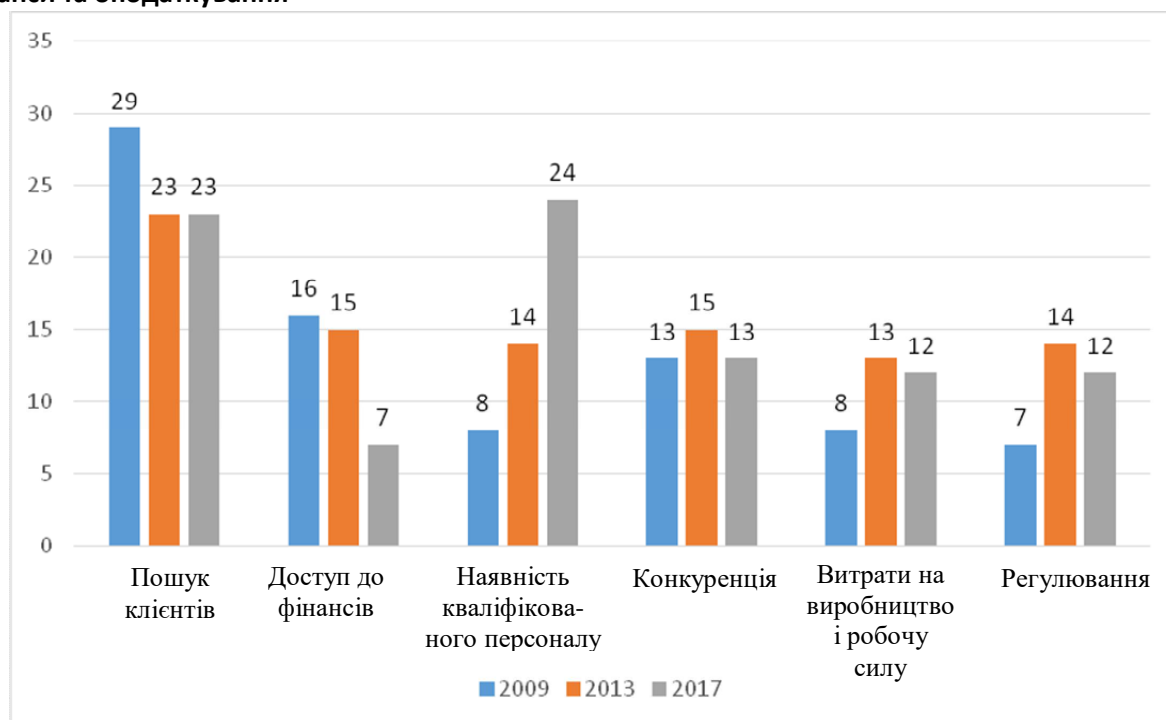

Рис. 1. Рейтинг найсуттєвіших проблем для малих та середніх підприємств в країнах ЄС

Джерело: складено авторами на основі [18-20].

Європейська спільнота реагує на виклики шляхом підвищення якості інституцій, що впливають на підтримку та розвиток МСП. Так, законодавство, яке стосується МСП розвивається на основі принципу «спочатку думай про мале» (Think Small First), згідно якого при прийнятті політичних рішень вже на початкових етапах їх розробки обов'язково беруться до уваги інтереси малого й середнього бізнесу. Це досягається шляхом попереднього оцінювання регуляторного впливу (Regulatory Impact Assessments (RIAs)) впроваджуваних заходів, аналізу витрат та вигод, консультацій з представниками МСП. ВЕС малі та середні підприємства є найважливішими джерелами створення зайнятості. Тому Європейська Комісія ставить чітку мету – заохотити людей ставати підприємцями, а також полегшити їм створення та розвиток свого бізнесу.

Основними перешкодами для зростання МСП в Україні, за результатами національного опитування малих та середніх підприємств, у 2016 році були: низький попит/доступ до ринків збуту (59%), нестабільна політична ситуація (44%), високі ставки податків (35%), обтяжливе податкове адміністрування (27%), часті зміни економічного законодавства та інфляція (по 26%), високий регуляторний тиск і корупція (по 23%). Війна на Сході України турбує все меншу кількість представників МСБ (20% у 2016 р. проти 28% у 2015 р.) [22].

В контексті тематики даного дослідження, варто зауважити, що застосування спрощеної системи оподаткування містить в собі ризик інституційної пастки, оскільки створюються умови, за яких суб'єктам малого підприємництва не вигідно розширювати свою діяльність. Так, згідно згаданого вище опитування, 10% суб'єктів малого підприємництва зазначають, що вони

не мають потреби у розширенні діяльності, оскільки вважають, що отримують достатньо доходу. Водночас, 15% респондентів не планують розширювати діяльність свого підприємства, зокрема й через те, що при переході на загальну податкову систему їм доведеться сплачувати більше; 10% опитаних спинають труднощі обліку та адміністрування на загальній системі оподаткування, а також небажання втрачати законодавчі переваги малого бізнесу (9%) [22, с. 32].

Загалом, податкові перешкоди для розвитку МСП стали більш вагомими в 2016 р. порівняно з 2015 р. Зокрема, частка МСП, які назвали високі ставки податків одним із найбільших бар'єрів, зростає за всіма типами підприємств на 4 в.п. [22]. Такий результат є досить неочікуваним для юридичних осіб, з огляду на скорочення ставки єдиного соціального внеску (ЄСВ) вдвічі (з середньої ставки 44% до 22%) з січня 2016 р. Це пов'язано з ухваленим в кінці 2016 р. збільшення вдвічі розміру мінімальної заробітної плати (з 1600 грн до 3200 грн), що, по суті, нівелювало зменшення ставки ЄСВ.

Порівняння проблем, що є найбільш актуальними для підприємств в Україні та в ЄС, показує, що їх спектр для вітчизняних МСП є значно ширшим (рис. 2). Так, якщо проблеми кваліфікованого персоналу є більш актуальними для підприємств ЄС, то всі інші, характерні для ЄС, проблеми мають порівняно значно більше значення в Україні. При цьому, частина проблем, на яку в Європі підприємці не зважають, для вітчизняних суб'єктів є найактуальнішими, до яких відносяться високі ставки податків, проблеми податкового адміністрування та бухгалтерського обліку, корупції, несприятливої економічної і політичної ситуації, а також доступ до фінансів, які є мало актуальними для західних партнерів.

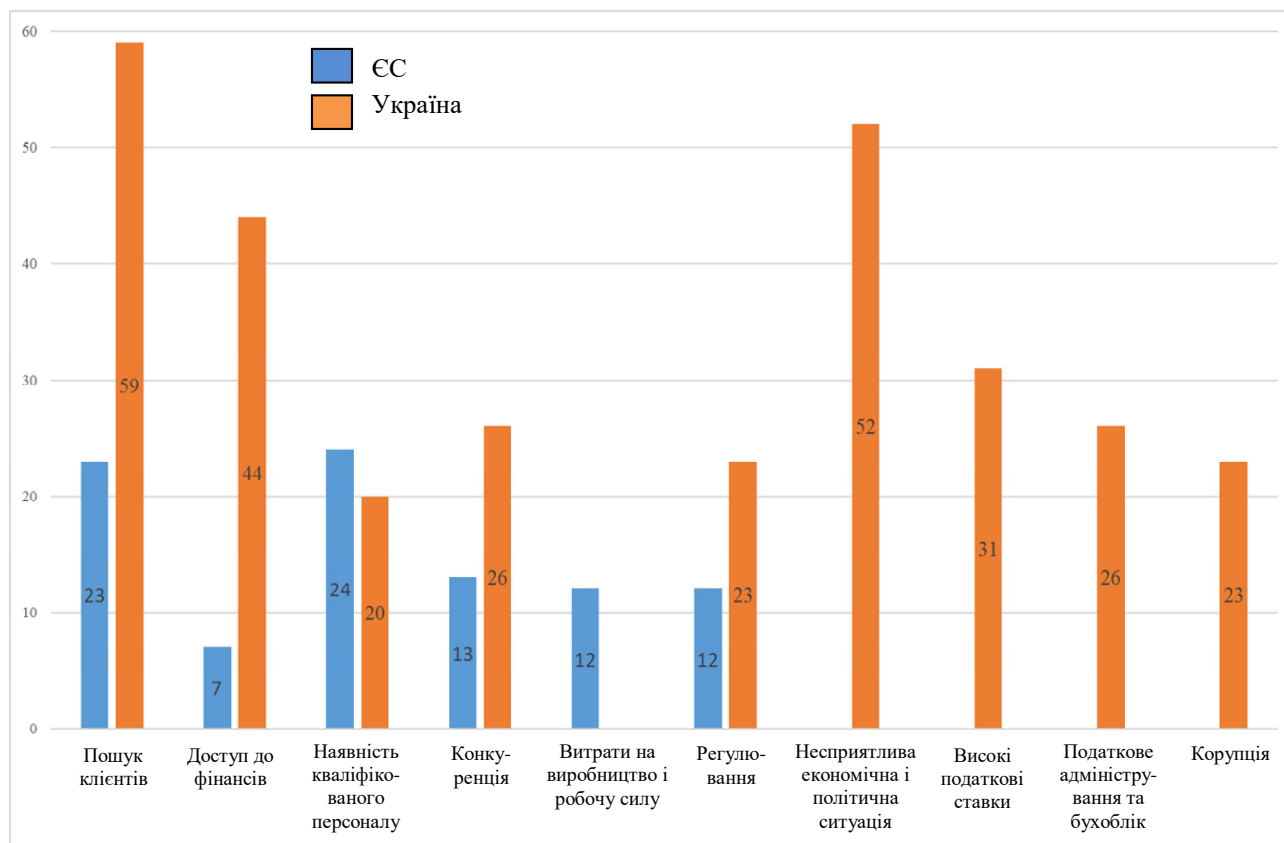

Рис. 2. Перешкоди для розвитку МСП в країнах ЄС і Україні

Джерело: складено авторами на основі [20, 22].

В контексті процесів з децентралізації, що триває в Україні, та з урахуванням того, що рівень довіри бізнесу до державної політики залишається низьким, вагому роль у формуванні сприятливого середовища для розвитку підприємництва відведено місцевим органам влади. Регіональні Програми розвитку малого і середнього підприємництва в Україні, які, відповідно до чинного законодавства [23-25], розробляють саме місцеві державні адміністрації (зокрема, обласні ради), містять аналіз проблем функціонування МСП. Узагальнення та систематизація спектру проблем сектору МСП, що відображені в Програмах та порівняння їх з переліком перешкод, які є найбільш пріоритетними за версією самих представників бізнесу показали, що виокремлений в Програмах спектр проблем дещо різниться з очікуваннями бізнесу.

В ході проведення аналізу, увесь спектр проблем сектору МСП, на вирішення яких спрямовані Програми, за частотою згадування було згруповано за змістовими блоками, що охоплюють різноманітні аспекти здійснення господарської діяльності суб'єктами МСП, системи державної підтримки їх розвитку, доступності до різноманітних ресурсів, взаємовідносин МСП з органами влади, ефективності діяльності регуляторних органів. В 2017 р. нами визначено основні (за кількістю згадувань у Програмах) проблеми, з якими стикаються МСП на рівні відповідних регіонів, є (у порядку пріоритетності):

– проблеми доступу до кредитних та інших фінансових ресурсів (так, проблема недоступності і складності отримання фінансово-кредитних ресурсів, недосконала система кредитування малого бізнесу, відсутність дешевих банківських кредитів для суб'єктів МСП, згадується в 19 програмах у 2013 році та у 19 – у 2017 році);

– недосконалість державної підтримки розвитку підприємницької діяльності (так, недосконалість, нерозвиненість, неефективність інформаційної, інфраструктурної підтримки МСП (технопарки, бізнес-центри, бізнес інкубатори, фонди підтримки підприємництва), кадрової (освітньої) мережі), особливо у малих містах та в сільській місцевості, згадується в 17 програмах у 2013 році та в 19 – у 2017 році);

– низький рівень підготовленості підприємців (так, проблеми недостатнього рівня професійних знань і досвіду осіб, які займаються підприємницькою діяльністю або бажають розпочати власну справу, недостатня інформаційна та правова обізнаність суб'єктів підприємництва, згадується у 12 програмах у 2013 році та в 17 програмах – у 2017 році);

– неефективність заходів стимулювання інновацій та запровадження новітніх технологій (так, проблема недостатнього рівня запровадження стимулюючих факторів для активного впровадження суб'єктами МСП передових технологій та інноваційного виробництва, виробництва конкурентоспроможної продукції і послуг, згадується у 7 програмах у 2013 році та у 10 – у 2017 році);

Фінанси та оподаткування

– недосконалість податкової системи (так, проблема щодо нестабільності та непередбачуваності податкового законодавства та надмірного податкового навантаження на бізнес згадується у 8 програмах у 2013 році та в 9 – у 2017 році);

– надмірна зарегульованість підприємницької діяльності (так, проблема недосконалості і складності дозвільної системи згадується в 11 програмах у 2013 році та в 10 – у 2017 році) тощо.

Інші проблеми є значно менш істотними для МСП, адже зустрічаються у небагатьох Регіональних Програмах (згадуються в 1-4 програмах).

Зазначимо, що вагомість і пріоритетність проблем функціонування МСП, відповідно до Програм, порівняно із дослідженням 2013 р., дещо змінилися [26]. Так, значно більш вагомими, за версією місцевих органів влади, стали проблеми доступу до кредитних ресурсів, проблеми впровадження інновацій, а також відсутність мотивації до інвестиційної та інноваційної діяльності, проблеми доступу до інфраструктури, в тому числі і інноваційного спрямування, проблеми, пов'язані із недостатнім фінансовим забезпеченням програм і заходів з підтримки підприємництва, проблеми надбання професійних знань та компетенцій підприємцями, а також проблеми залучення професійно-підготованих працівників. Як було показано вище (див. рис. 1), в країнах Європи брак кваліфікованого персоналу поступово стає проблемою номер один для малих та середніх підприємств. Очевидно, що вирішення цих проблем суттєвим чином пов'язано із розвитком належного інституційного середовища та державної підтримки.

Наявні емпіричні дані свідчать, що основою проблем в оподаткуванні МСП у будь-якій країні світу є саме витрати ресурсів (фінансових, трудових тощо) на дотримання вимог податкового законодавства, а також, що малі та середні підприємства непропорційно обтяжені цими витратами: при масштабуванні за обсягом продажу або активів, витрати на дотримання для малих і середніх підприємств вищі, ніж для великих [1-4]. За умови відсутності достатніх емпіричних даних, щодо витрат різних за розмірами суб'єктів господарювання на дотримання податкового законодавства суб'єктами господарювання в Україні, можна лише припускати наявність відповідної тенденції в нашій країні. Втім, відомо, що на сплату податків у 2016 р. МСП в Україні витрачали в середньому 24,9 % доходу (у 2015 році – 27,3 %)*. Основними проблемами, пов'язаними з адмініструванням податків для українських МСП залишаються нестабільність податкового законодавства, розмір штрафних санкцій за помилки, ставки податків та часті зміни форм

* Відсоток витрат на дотримання податкового законодавства вираховувався з урахуванням того, що сума витрат включає як прямі витрати у формі офіційних та неофіційних платежів, так і непрямі витрати – грошовий вираз часу, який підприємство витрачало на проходження відповідних податкових процедур [22].

податкової звітності та рахунків казначейства. Водночас, за результатами аналізу регіональних Програм підтримки МСП лише у 9 таких програмах у 2017 році, недосконалість податкової системи, нестабільність та непередбачуваність податкового законодавства та надмірне податкове навантаження на бізнес визначено, як одну з пріоритетних проблем, яка потребує вирішення. Очевидно, що це слабо відповідає запитам представників вітчизняного бізнесу.

Таким чином, на основі проведеного аналізу, узагальнення та систематизації проблематики розвитку сектору МСП на регіональному рівні встановлено, що виокремлений в Програмах спектр проблем дещо відрізняється з переліком перешкод, які є найбільш пріоритетними за версією самих представників бізнесу. В першу чергу від влади бізнес очікує забезпечення стабільного податкового поля, спрощення умов адміністрування податків та дерегуляції в інших питаннях ведення бізнесу. Проте, в 2017 році лише третина регіональних програм розвитку МСБ недосконалість податкової системи, нестабільність та непередбачуваність податкового законодавства та надмірне податкове навантаження на бізнес визначали, як пріоритетні. Тому важливою умовою ефективної реалізації державних регіональних програм підтримки малого підприємництва є узгодження їх з реальними потребами бізнесу, налагодження ефективного діалогу між представниками підприємницької спільноти, місцевими органами влади та загальнодержавними інституціями. Крім того, необхідно створювати стимули для зацікавленості власників бізнесу отримувати прибуток шляхом впровадження технологій, залучення наукових та технічних кадрів у процеси формування доданої вартості [27, с. 45], що за існуючої системи спрощеного оподаткування є неможливим, адже інвестиційна складова не зменшує податкові зобов'язання мікро-бізнесу.

Висновки. За умов, коли система державної підтримки розвитку малого підприємництва в Україні має суттєві бюджетні обмеження, а інституційне середовище для застосування неподаткових інструментів державної допомоги в країні тільки починає формуватися, збереження ССО для найменших суб'єктів оподаткування (малих та мікро) слід розглядати як інструмент державної допомоги, що має широку базу застосування. Враховуючи, що серед малих суб'єктів господарювання, станом на 2016 рік, ССО застосовували 79 % фізичних осіб-підприємців та 42 % юридичних осіб, зусилля державних органів мають бути спрямовані, в першу чергу, на викриття та притягнення до відповідальності несумлінних середніх та великих компаній, які прикриваються спрощеннями, для уникнення податкових зобов'язань.

Крім того, необхідно вирішити одну з найактуальніших проблем підприємців – забезпечення рівних конкурентних умов для сумлінних суб'єктів господарювання, порівняно із

тими, що застосовують схеми ухилення від оподаткування, займаються реалізацією контрабандних товарів на території України, отримують частину доходів поза легальним сектором економіки. Відповідь на ці виклики лежить у площині:

– збалансування інструментів, передбачених у Державних та Регіональних Програмах підтримки малого та середнього бізнесу, із реальними сучасними потребами бізнесу на даному етапі розвитку економічної системи країни;

– збільшення ролі неподаткових інструментів підтримки малого та мікро-бізнесу, в тому числі і через європейські програми, що спрямовані на розширення доступу для таких суб'єктів до фінансових ресурсів, до європейських ринків, а також на підвищення якості людського капіталу в сфері МСП;

– впровадження апаратних методів контролю руху коштів та товарів територією країни, що включає в себе: занесення інформації про операції у певну базу даних за допомогою технічних засобів – касових апаратів, смартфонів, планшетів тощо; запровадження електронних систем руху товарів по всьому ланцюгу постачання. Перевагою використання багатофункціональних пристроїв на кшталт смартфонів із спеціальними програмними додатками є зменшення фінансового навантаження, адміністративного і фінансового тиску на підприємців (не має потреби купувати спеціалізований фіскальний пристрій – касовий апарат, зменшуються можливості контролю за формальним дотриманням законодавства про реєстрацію розрахункових операцій), натомість підвищується охоплення первинним обліком більшої кількості таких операцій. Відслідковування руху товарів по всьому ланцюгу постачання зменшить конкурентні переваги суб'єктів, що реалізують незаконно ввезені на територію України товари, значно підвищить ефективність адміністрування ПДВ, знизить ризик ухилення від сплати інших податків;

– удосконалення ризик-орієнтованої системи контролю платників податків, в тому числі за рахунок посилення інформаційного забезпечення контролю податкових зобов'язань та формування широкого інформаційного середовища в податкових цілях [28];

– формування умов для збереження репутації сумлінного платника податків, шляхом відповідного регламентування отримання ліценцій, участі у державних закупівлях і тендерах тощо;

– посилення мотивації підприємців сегменту малого бізнесу до подальшого зростання шляхом розширення інвестиційно-інноваційних можливостей, а саме: в межах спрощеної системи оподаткування, передбачити зменшення об'єкту оподаткування на суму понесених витрат на придбання основних засобів виробничого призначення та інноваційного спрямування. Це дозволить не лише стимулювати активну інноваційну діяльність суб'єктів, але і буде потребувати налагодження обліку витрат на добровільній основі, готуючи суб'єкта до подальшого

зростання і переходу на загальну систему оподаткування (за потреби). Сьогодні такі стимули для малого та мікробізнесу, що використовують ССО – відсутні.

Формування умов для розвитку малого та мікробізнесу в країні має відбуватися на засадах заохочення, а не обмеження. Незважаючи на те, що існують певні ризики в наданні державної допомоги представникам малого бізнесу через податкові інструменти, їх потенційні роль і значення для економіки країни, вимагають системних дій з боку держави щодо стимулювання їх подальшого зростання. У той же час, посилення окремих контрольних заходів в податковій сфері, сформує умови для забезпечення рівних конкурентних умов для підприємців в країні, що є важливою проблемою для суб'єктів господарювання, які працюють у легальному секторі економіки. Крім того, слід враховувати і зміни нарративу підприємців щодо проблем ведення бізнесу, які пов'язані із такими новими викликами відкритого ринку, як: розвиток електронної комерції та цифрових технологій; міграція кваліфікованого персоналу; глобалізація ринків збуту для малого бізнесу, через розвиток торговельних інтернет-платформ; конкуренція за покупця в нових глобальних умовах ведення бізнесу. Всі ці новації потребуватимуть відповідей в інституційній сфері, які створять цивілізоване та зручне середовище для малих та мікро підприємців, які працюють із сучасними електронними сервісами та платформами.

4 Список використаних джерел

1. Simplified Tax Compliance Procedures for SMEs – Final Report of the Expert Group, EC Publishing, Brussels, 2007. URL: https://ec.europa.eu/growth/content/final-report-simplified-tax-compliance-procedures-smes-0_en
2. SME Regulatory Compliance Cost Report – September 2013, Report of the paperwork Burden Reduction Initiative, Ottawa, 2013. URL: http://www.reducingpaperburden.gc.ca/eic/site/pbri-iafp.nsf/eng/h_sx00145.html
3. Tax compliance by Design 2014 OECD. URL: <http://taxwatch.org.au/wp-content/uploads/2014/10/Tax-compliance-by-design.pdf>
4. Chris Evans, Ann Hansford, John Hasseldine, Philip Lignier, Sharon Smulders and Francois Vaillancourt. Small business and tax compliance costs: A cross-country study of managerial benefits and tax concessionse. *Journal of Tax Research*. 2014. Vol 12, no. 2. pp. 453-482.
5. Розвиток податкової системи України: трансформація спрощеної системи оподаткування / Т. І. Єфименко, С. Л. Лондар, Ю. Б. Іванов та ін.; ДННУ “Акад. фін. управління”. К., 2011. 246 с.
6. Варналій З. С., Панасюк О. В. Аналіз діяльності суб'єктів малого підприємництва, що працюють на спрощеній системі оподаткування. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2014. № 1. С. 14-22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VAPSV_2014_1_4
7. Лютий І. О., Романюк М. В. Проблеми та перспективи спрощеної системи оподаткування

Фінанси та оподаткування

суб'єктів малого підприємництва в Україні. *Фінанси України*. 2007. № 6. С. 31–38.

8. Філіппова С. В., Ананська М. О. Вибір системи оподаткування та організація податкового обліку суб'єктами малого підприємництва – юридичними особами на засадах альтернативності: монографія. Донецьк: Вид-во «Ноулідж», 2013. 120 с.

9. Дубровський В. Як зменшити можливості для ухилення від сплати податків при імпорті та продажі товарів, зокрема через зловживання спрощеною системою оподаткування? Інститут соціально-економічної трансформації. – 2017. URL: <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2017/04/Yak-zmenshyty-mozhlyvosti-dlya-uhylennya-vid-splaty-podatkov-pry-importi-ta-prodazhi-tovariv-zokrema-cherez-zlovzhyvannya-sproshchenoyu-systemoyu-opodatkovannya.pdf>

10. Annual Report on European SMEs 2016/2017. Focus on self-employment. European Commission, Directorate-General for Enterprise and Industry. 2017. URL: https://ec.europa.eu/growth/smes/business-friendly-environment/performance-review_en

11. Entrepreneurship at a Glance. 2018 Highlights. URL: <https://www.oecd.org/sdd/business-stats/EAG-2018-Highlights.pdf>

12. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікро-підприємництва. Статистичний збірник за 2017 р. Київ: Державна служба статистики України, 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_dsp_2017.pdf

13. Commission Recommendation of 6 May 2003 concerning the definition of micro, small, and medium-sized enterprises. (2003/361/EC), *Official Journal of the European Union*, L 124/36, 20 May. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32003H0361>

14. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page2>

15. The World Bank. UKRAINE. PUBLIC FINANCE REVIEW. June 27, 2017. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/476521500449393161/pdf/117583-WP-P155716-final-output-PUBLIC-2017-06-28-23-16.pdf>

16. Точиліна І. В. Оподаткування суб'єктів малого підприємництва в умовах викликів цифрової економіки. *Ефективна економіка*. 2019. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7017> (дата звернення: 06.05.2019). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.4.64

17. Survey on the access to finance of enterprises in the euro area (SAFE) Analytical Report 2017. URL: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/26641>

18. Access to Finance. Analytical Report. Flash Eurobarometer. September 2009. URL: https://ec.europa.eu/growth/access-to-finance/data-surveys_en

19. Survey on the access to finance of enterprises (SAFE) Analytical Report. November 2014. URL: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/7864/attachments/1/translations>

20. Survey on the Access to Finance of Enterprises in the euro area. October 2017 to March 2018. URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/ecb.accessstofinancsmallmediumsizedenterprises201806.en.pdf?7f10aadd09e7d0036678df8612df91041>

21. EU Access to Finance portal. European Commission. URL: https://europa.eu/youreurope/business/finance-funding/getting-funding/access-finance/index_en.htm

22. Щорічна оцінка ділового клімату в Україні: 2016 рік. За результатами національного опитування малого та середнього бізнесу в Україні. URL: http://lev.org.ua/articles/ABCA2016_short.html

23. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>

24. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14>

25. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012 р. № 4618-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>

26. Регіональні програми розвитку малого і середнього підприємництва: структура, пріоритети, фінансування. К.: Центр громадської експертизи, Центр міжнародного приватного підприємництва, 2015. – 24 с. URL: <http://platforma-msb.org/wp-content/uploads/2015/02/Завантажити-результати-дослідження-Регіональні-програми-розвитку.pdf>

27. Олейнікова Л. Г. Оподаткування як інструмент стимулювання розвитку освітньої сфери. *Наукові праці НДФІ*. 2018. № 3. С. 45.

28. Олейнікова Л. Г. Формування інформаційного простору адміністрування податків і зборів в Україні. *Науково-теоретичний та інформаційно-практичний журнал «Фінанси України»*. 2017. № 10. С. 43-62.

4 References

1. European Commission. (2007). Simplified Tax Compliance Procedures for SMEs – Final Report of the Expert Group, Brussels: EC Publishing. Retrieved from https://ec.europa.eu/growth/content/final-report-simplified-tax-compliance-procedures-smes-0_en

2. Canadian Department of Industry. (2013). SME Regulatory Compliance Cost Report – September 2013, Report of the paperwork Burden Reduction Initiative, Ottawa. Retrieved from http://www.reducingpaperburden.gc.ca/eic/site/pbri-iafp.nsf/eng/h_sx00145.html

3. Tax compliance by Design 2014 OECD. Retrieved from <http://taxwatch.org.au/wp-content/uploads/2014/10/Tax-compliance-by-design.pdf>

4. Chris Evans, Ann Hansford, John Hasseldine, Philip Lignier, Sharon Smulders and Francois Vaillancourt. (2014). Small business and tax compliance costs: A cross-country study of managerial benefits and tax concessionse. *Journal of Tax Research*, vol. 12, (2), 453-482.

5. Yefymenko, T. I., Londar, S. L., Ivanov, Yu. B. et al. (2011). Rozvytok podatkovoï systemy Ukrainy: transformatsiia sproshchenoi systemy opodatkovannia [Development of the tax system of Ukraine: transformation of the simplified taxation system]. Kyiv: DNUU "Akademiya finnsovogo upravlinnia".

6. Varnalii, Z. S., Panasiuk, O. V. (2014). Analiz diialnosti subiektiv maloho pidpriemnytstva, shcho pratsuiut na sproshchenii systemi opodatkovannia [Analysis of the activities of small business entities operating on a simplified taxation system]. *Visnyk Akademii pratsi i sotsialnykh vidnosyn Federatsii profspilok Ukrainy*, (1), 14-

22. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VAPSV_2014_1_4
7. Liutyi, I. O., Romaniuk, M. V. (2007). Problemy ta perspektyvy sproshchenoi systemy opodatkuvannia subiektiv maloho pidpriemnytstva v Ukraini [Problems and Prospects of the Simplified Taxation System for Small Business Entities in Ukraine]. *Finansy Ukrainy*, (6), 31–38.
8. Filyppova, S. V., Ananska, M. O. (2013). Vybir systemy opodatkuvannia ta orhanizatsiia podatkovoho obliku subiektamy maloho pidpriemnytstva – yurydychnymy osobamy na zasadakh alternatyvnosti [The choice of the taxation system and the organization of tax accounting by small business entities – legal entities on the basis of alternatives]. Donetsk: Vyd-vo «Noulidzh».
9. Dubrovskiy, V. (2017). Yak zmenshyty mozhlyvosti dlia ukhlyennia vid splaty podatkiv pry importi ta prodazhi tovariv, zokrema cherez zlovzhyvannia sproshchenoiu systemoiu opodatkuvannia? [How to reduce the opportunities for tax evasion when importing and selling goods, in particular through misuse of the simplified tax system?]. Instytut sotsialno-ekonomichnoi transformatsii. Retrieved from <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2017/04/Yak-zmenshyty-mozhlyvosti-dlya-ukhlyennia-vid-splaty-podatkiv-pry-importi-ta-prodazhi-tovariv-zokrema-cherz-zlovzhyvannia-sproshchenoyu-systemoyu-opodatkuvannya.pdf>
10. European Commission, Directorate-General for Enterprise and Industry. (2017). Annual Report on European SMEs 2016/2017. Focus on self-employment. Retrieved from https://ec.europa.eu/growth/smes/business-friendly-environment/performance-review_en
11. Entrepreneurship at a Glance. 2018 Highlights. Retrieved from <https://www.oecd.org/sdd/business-stats/EAG-2018-Highlights.pdf>
12. Diialnist subiektiv velykoho, serednoho, maloho ta mikro-pidpriemnytstva. Statystychnyi zbirnyk za 2017 r. [Activities of subjects of large, medium, small and micro-entrepreneurship. Statistical collection for 2017]. (2018). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_dsp_2017.pdf
13. Commission Recommendation of 6 May 2003 concerning the definition of micro, small, and medium-sized enterprises. (2003/361/EC), *Official Journal of the European Union*, L 124/36, 20 May. Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32003H0361>
14. Verkhovna Rada Ukrainy. (16.01.2003). Hospodarskyi kodeks Ukrainy [Economic Code of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page2>
15. The World Bank. (June 27, 2017). Ukraine. Public Finance Review. Retrieved from <http://documents.worldbank.org/curated/en/476521500449393161/pdf/117583-WP-P155716-final-output-PUBLIC-2017-06-28-23-16.pdf>
16. Tochylina, I. V. (2019). Opodatkuvannia subiektiv maloho pidpriemnytstva v umovakh vyklykiv tsyfrovoy ekonomiky [Taxation of small businesses in the face of the challenges of the digital economy]. *Efektivna ekonomika*, (4). Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7017> DOI: 10.32702/2307-2105-2019.4.64
17. Survey on the access to finance of enterprises in the euro area (SAFE) Analytical Report 2017. Retrieved from <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/26641>
18. Flash Eurobarometer. (September 2009). Access to Finance. Analytical Report. Retrieved from https://ec.europa.eu/growth/access-to-finance/data-surveys_en
19. Survey on the access to finance of enterprises (SAFE). Analytical Report. (November 2014). Retrieved from <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/7864/attachments/1/translations>
20. Survey on the Access to Finance of Enterprises in the euroarea. October 2017 to March 2018. Retrieved from <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/ecb.accessstofinanc esmallmediumsizedenterprises201806.en.pdf?710aadd09e7d0036678df8612df91041>
21. European Commission. (n.d.). EU Access to Finance portal. Retrieved from https://europa.eu/youreurope/business/finance-funding/getting-funding/access-finance/index_en.htm
22. Shchorichna otsinka dilovoho klimatu v Ukraini: 2016 rik. Za rezultaty natsionalnoho opytuvannia maloho ta serednoho biznesu v Ukraini [Annual assessment of the business climate in Ukraine: 2016. As a result of a national survey of small and medium businesses in Ukraine]. Retrieved from http://lev.org.ua/articles/ABCA2016_short.html
23. Verkhovna Rada Ukrainy. (21.05.1997). Pro mistseve samovriaduvannia: Zakon Ukrainy [On Local Self-Government: The Law of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-vr>
24. Verkhovna Rada Ukrainy. (09.04.1999). Pro mistsevi derzhavni administratsii: Zakon Ukrainy [About local state administrations: Law of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14>
25. Verkhovna Rada Ukrainy. (22.03.2012). Pro rozvytok ta derzhavnu pidtrymku maloho i serednoho pidpriemnytstva v Ukraini: Zakon Ukrainy [On Development and State Support to Small and Medium-Sized Enterprises in Ukraine: The Law of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>
26. Rehionalni prohramy rozvytku maloho i serednoho pidpriemnytstva: struktura, priorityty, finansuvannia [Regional programs for the development of small and medium-sized enterprises: structure, priorities, financing]. (2015). Kyiv: Tsentr hromadskoi ekspertyzy, Tsentr mizhnarodnoho pryvatnoho pidpriemnytstva. Retrieved from <http://platforma-msb.org/wp-content/uploads/2015/02/Zavantazhyty-rezultaty-doslidzhennia-Rehionalni-prohramy-rozvytku.pdf>
27. Oleinikova, L. H. (2018). Opodatkuvannia yak instrument stymuliuvannia rozvytku osvitnoi sfery [Taxation as an instrument for stimulating the development of the educational sphere]. *Naukovi pratsi NDFI*, (3), 45.
28. Oleinikova, L. H. (2017). Formuvannia informatsiinoho prostoru administruvannia podatkiv i zboriv v Ukraini [Formation of information space for administration of taxes and fees in Ukraine]. *Naukovo-teoretychnyi ta informatsiino-praktychnyi zhurnal «Finansy Ukrainy»*, (10), 43-62.